

Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bilgi Merkezlerinin Türkiye’de Bilginin Toplumsallaşmasındaki Etkileri

Effects of Information Centers on Socialization of Information in Turkey From Late Republican Era to Today

Hakan ANAMERİÇ*
Fatih RUKANCI**

Öz: Çalışmada bilginin üretimi ve aktarımı temel tartışma alanları çerçevesinde; Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet ve günümüze kadar olan süreç içerisinde bilimin ve bilimsel bilginin Avrupa ve Osmanlı Devleti içerisindeki bilimsel, sosyal, politik ve kültürel alanlara etkisi, toplum içerisindeki gelişimi, önemi ve kullanımı, bilginin toplumsallaşması sürecinde bilgi merkezleri ön planda tutularak; edebiyat, din, eğitim, matbaa ve kitle iletişimi gibi bilginin topluma aktarılma yolları ve yöntemleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bunun yanı sıra Cumhuriyet döneminden itibaren günümüz Türkiye’sinde üretilen bilginin topluma hangi yol ve yöntemlerle aktarıldığı, toplumun bilgiye gereksinim durumu, bilgi gereksinimini karşılamak için hangi yol ve yöntemleri kullandığı, Türkiye’de bilgi üretiminin boyutları, bilgi üretim ve aktarımındaki sorunlar, bilgi merkezlerinin bilginin toplumsallaştırılmasındaki rolü gibi birçok konu bilgi üretim ve aktarım süreçlerinin temelini oluşturan eğitim – bilim – kültür ve siyaset temelinde ele alınmış uygun koşullar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: kütüphane, bilgi merkezi, siyaset ve kütüphaneler, bilginin toplumsallaşması, cumhuriyet dönemi

Abstract: In this study, transfer ways and methods of information to the public such as literature, religion, education, printing and mass communication will be comparatively examined by considering the effects of science and scientific information on scientific, social, politic and cultural fields, their development, importance and usage in the society in Europe and the Ottoman Empire beginning from the period of reformation till today. Furthermore, several subjects such as the methods used in transferring the information to the society since the republic period, the need of society for information, the methods used in meeting the information need, dimensions of information production in Turkey, the problems in information production and transfer, and the role of information institutions in socializing of information, are dealt in the basis of education – science – culture and politics and appropriate conditions are tried to be put forward.

Keywords: library, information center, politics and libraries, socialization of information, republic period.

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: anameric@humanity.ankara.edu.tr

** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: frukanci@gmail.com

Kütüphanecilik ve kütüphaneler, toplumumuzda oldukça uzun bir geçmiş ve geleneğe sahip olmalarına karşın, 1923'ten günümüze ulusal platformda çok fazla gündeme gelen ve üzerinde tartışmaların ses getirdiği bir konu olamamıştır. Bunun nedenleri, ülkenin başta ekonomi olmak üzere temel sorunlarını hâlâ çözümleyememiş olması, kütüphanelerin *eğitim-öğretim-bilim-kültür* faaliyetlerindeki önem ve görevinin tam anlamıyla kavranamaması ve sorunların bilinmesine rağmen çözümlerinin bir türlü gerçekleştirilememesidir.

Kütüphaneler, toplumların bilgi gereksinimlerini karşılamada, bilimsel araştırmalara destek olmada, okuma alışkanlığının geliştirilmesinde ve var olan bilgi kaynaklarının gelecek nesillere aktarılmasında kullanılan başlıca sosyal / toplumsal kurumlar arasında yer almaktadır. Bu görevlerin tümü aslında üretilen her türlü bilginin toplumsallaşmasını da ifade etmektedir. Bu işlevde aracı rolü üstlenen yine kütüphanelerdir. Bilindiği gibi; derme ve kuruluş amaçlarına göre dört temel kütüphane türü vardır. Bunlar; *milli kütüphaneler, araştırma - ihtisas kütüphaneleri, halk kütüphaneleri* ve *okul kütüphaneleridir*. Bu kütüphane türleri, tarih boyunca eğitim-bilim-kültürdeki gelişim / değişim sonucu doğal olarak ortaya çıkan kurumlar olmuşlardır. Kütüphaneler tarih boyunca toplumun çeşitli kesimlerine faydalı olmaya çalışmış ve bu süreç içerisinde devletlerin ve hükümetlerin içlerinde buldukları siyasî, askerî, dinî, toplumsal ve kültürel durumlardan etkilenmişlerdir. Bu nedenle kütüphaneler, okuma alışkanlığı ya da bilgi depolama / aktarma işlevlerini yerine getirirken, yukarıda sayılan durumlardan etkilenen ve şekillenen sosyal kurumlar olmuşlardır. Bu bağlamda kütüphaneler ekonomik, siyasî ve kültürel politikalarından etkilenen ve yönetici gücün iletişim araçları olarak da kullanılan kurumlardır.

Kütüphanelerin bilginin toplumsallaşmasında yoğun olarak kullanılmaya başladığı dönem 1925 - 1954 yılları arasındadır. Sözü edilen dönem, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eğitim-öğretim ve kültür alanlarında ciddi bir modernleşmeye yöneldiği süreci ifade etmektedir. Bu dönemde ilk ve orta öğretim ile ilgili köklü değişikliklerin yapıldığı bilinmektedir. Özellikle eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile birlikte eğitim artık bir kurum veya zümre kontrolündeki faaliyet olmaktan çıkmış ve devletin temel görevleri arasında yer almış, herkese eşit olarak verilmek zorunda olan temel bir hak haline gelmiştir. Bu nedenle eğitim ile ilgili tüm kurum ve düzenlemeler, bu bakış açısına göre örgütlenmiştir. Bu yenilenme hem düşünce hem de mekân açısından meydana gelmiştir. Ancak, uzun süredir "*sözlü iletişim-sözlü aktarım*"ın kullanıldığı ve geleneksel bir yapıya dönüştüğü bir toplumda, yazılı kaynaklarla ve bu kaynakların yer aldığı mekânlar aracılığıyla bilginin toplumsallaştırılması zor ve uzun bir süreci ifade etmektedir. Yazılı bilginin aktarılması veya algılanabilmesi için okuma bilinmesi gerekmektedir. Bu da cumhuriyetin ilk yıllarında oldukça düşük oranlarda idi. Ancak, uzun yıllar ülkemizde okuma bilmenin sadece alfabeyi

öğrenmek ile sınırlı olduğu ya da bunun yeterli olması gerektiği anlayışı hâkim olmuştur.¹ Bu nedenle okuma alışkanlığı ve neden okunması gerektiği temel konularına değinilememiştir. İşte kütüphaneler bu noktada devreye girmesi gerekirken sözü edilen bakış açısının eksikliği nedeniyle uzun yıllar etkin biçimde kullanılamamıştır.

Kütüphanelerin eğitim alanında kullanılması gerektiği düşüncesi, cumhuriyet tarihimiz boyunca birçok kere dile getirilmiş, birçok raporda yer almıştır. Ancak, kütüphanelerin kullanılması sadece bu düzenlemelerle ilgili değil hazırlanmış olan eğitim müfredatları ile bağlantılı olan bir uygulamayı da gerektirmektedir. Kütüphaneler ve içerdikleri bilgi kaynakları ve hizmetlerine göre sınıflandırılan diğer bilgi merkezleri, öğretilen, araştırılan, merak edilen konularla ilgili kaynakların bulunduğu sosyal ve toplumsal kurumlardır. Öğrencileri ve halkın diğer kesimlerini bu merkezlere yöneltecek olan temel düşünce, problemi analiz edebilecek bilgiye sahip olan, soru sorabilen, sorunun cevabını nerede ve nasıl bulacağını bilen ve bunu doğru-anlamalı biçimde ifade edebilen bir eğitim-öğretim müfredatı ile mümkündür. Bu nedenle kütüphaneler, sadece boş zaman geçirilen veya okuma alışkanlığı kazanmanın uygulama merkezleri olamazlar. İşte cumhuriyetin ilk dönemlerinde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel yapı, kütüphanelerin bu şekilde kullanılması konusunda yetersiz kalmıştır. Bunu kanıtlayan en önemli bulgu, Milli Eğitim Bakanlığı'nun 1926 - 1961 yılları arasındaki ilkökul programlarında eğitim ve öğretim ilkeleri ile ilgili bölümde eğitim-öğretim için gerekli mekânlar arasında sınıf, işlik, uygulama bahçesi gibi yerlerden bahsedilmesine rağmen kütüphanenin bunlar arasında yer almamasıdır (*İlkokul...* 1962, s.10; Soysal, 1969a, s. 5). Orta öğretim kurumları ile ilgili düzenlemelere bakıldığında da büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Bu dönemde temel amaç, mümkün olduğu kadar kısa süre içerisinde mümkün olduğu kadar bireyi o dönemin siyasi görüşü ve amaçları doğrultusunda eğitmektir. Ancak, 1930'da Maarif Vekâleti Teftiş Kurulu tarafından okul kütüphanelerinin yeniden örgütlenmeleri açısından önemli bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda teklif edilen dikkat çekici fikirlerden biri, hem öğrenciler hem de öğretmenler için canlı ve işleyen bir kütüphanenin kurularak varlığının devam ettirilmesidir. Bunun yanı sıra dersin işlenişinde de kütüphane kullanımına ilişkin soruların yöneltilmesi ve öğrencilerin bunlarla ilgili cevabı kütüphanedeki kaynaklardan öğrenmesi / bulması istenmektedir (Soysal, 1969b, s. 50-54). 1960'ların ortalarına kadar olan dönemde ilk ve orta öğretim kurumlarında kütüphane olgusu genel olarak öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak, derslere yardımcı olmak ve ders dışı çalışmaları teşvik etmek amacı ile planlanmıştır. Ancak, şu da bir gerçektir ki kütüphanelerin belirli dersler -özellikle Türkçe- ile ilişkilerinin kurul-

1 Burada örgün eğitim kurumlarında eğitim ve öğretimlerini sürdüren öğrenciler kastedilmemektedir.

ması, müfredattaki bütünlüğü bozabilmekte ve sanki fen bilimleri ile ilgili derslerde kütüphanelerden yararlanılmaz izlenimi uyandırabilmektedir.

Örgün eğitim kurumlarında cumhuriyetin ilk yıllarında kütüphanelere yönelik olarak uygulanan bu programların yanı sıra; kırsal kesim ve daha ileri yaş gruplarındaki vatandaşların eğitiminin sağlanacağı kurumların uygulamaları da kütüphanelerin bilginin toplumsallaştırılması aşamasındaki etkilerinin vurgulanması açısından önemlidir. Sözü edilen özelliklerdeki vatandaşlarımıza bilginin aktarımı işlevini sürdüren en önemli kütüphane türleri şu anda faaliyette bulunmayan ve bir dönem ülkemizde önemli toplumsal değişime neden olan halkevleri ve köy enstitüleri bünyesindeki kütüphanelerdir.

Bu iki kurum, cumhuriyet ve demokratik yönetim yönteminin dayandığı halkçılık ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Çünkü yeni Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunda ortaya koyduğu batıcılık ilkesinde bu doğrultuda ilerleyeceğini göstermiş ve kendisine bazı sistemleri örnek almıştır. İçinde bulunulan şartlar ve dönem ele alındığında, her demokratik devletin² kendine özgü bir yetişkinler eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bu kurumlar büyük oranda tarafsız ve siyasetten uzak bir eğitim programı ve yönetim sistemine sahiptir. Demokratik yaşamın toplumsal anlamda hayata geçirildiği bu kurumlarda, yurttaşlık bilgilerinin yanı sıra toplumsal yaşamın düzenli bir biçimde sürdürülebilmesi için gerekli bilgiler de verilmekteydi. Bu kurumlar, devlet okullarına göre siyasetten ve resmi ideolojiden daha az etkilendikleri için daha tarafsız ve özgür bir eğitim verebilmekteydiler (Çeçen, 2000, s. 78-80). 1908'den beri yeni bir bilinçlenme ve aydınlanma sürecine giren Türk toplumunun çeşitli sınıfları bu fikirleri aldığı veya bunlardan etkilendiği Batı Dünyası tarafından yok edilmek istenince, ayakta durabilmek için onlar gibi davranmak gerektiğini ancak 1920'lerden sonra algılayabilmıştır. Bilinçlenme sürecindeki Türk toplumu, kendi devletini özellikle Batı toplumlarının da seçtiği halkçı-demokratik-sosyal-hukuk devleti olma özeliği taşıyan çağdaş yapıyı örnek alarak kurmuştur. Bu süreçten sonra yapılması gereken yeni devlet düzeninin ve örnek alınan fikirlerin halka aktarılması aşamasıdır. Ancak bunun yapılabilmesi için toplumdaki bireylerin belirli bir eğitim düzeyine ulaşması, devletin bu yenilikleri aktaracak iletişim ve ulaşım olanaklarına ve bunu gerçekleştirecek ekonomik kaynaklara sahip olması, ayrıca vatandaşların bunlardan faydalanabilmeleri için okuma-yazma bilmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk epistemolojik olarak bilginin üretim ve aktarım dizgesinin de vazgeçilmez unsurlarından biridir. *Nesne-algı-dil-yazı*³ dizgesinin işletilebilmesi için bilmek, tanım-lamak ve aktarmak zorunluluğu vardır.

-
- 2 Özellikle Almanya, Avusturya, Fransa, İsviçre, İsveç ve Danimarka gibi Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinde uygulandığı görülmektedir.
 - 3 Dil ve yazı aşamaları, bilginin hem üretilmesinde, hem standart hale getirilmesinde hem de aktarılmasında temel bileşenleri ifade etmektedir.

Kütüphanelerin açılması ve derleme kanununun yürürlüğe girmesinin yanı sıra kütüphanelerden faydalanacak ve okuma-yazma bilen toplumun yetiştirilmesi için çıkarılan düzenlemeler de önemlidir. Bunların en önemlisi 1 Kasım 1928'de yürürlüğe giren "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*"dur.⁴ Kanunda eski harflerden yeniye geçiş kademeli olarak planlanmıştır. Bu nedenle öncelikle eski harflerle kitap ve diğer yayınların baskısı yasaklanmıştır. Eski harfli kitapların, yeni harflerle tekrar basılmasını sağlamak amacıyla da öğretimdeki tüm eski harfli kitapların kullanımı yasaklanmıştır. Ancak bu kitapların kütüphanelerden toplatılmasını ve araştırma için kullanılmasını engelleyen bir düzenleme yapılmamıştır (Türk Harflerinin... 1928, Alpay, 1976, s. 22-24). Harf devriminin işletilmesi için yapılan en önemli ve verimli yenilik, 1932'de halkevlerinin açılmasıdır. Bu kurumların açılmasıyla *milli ve memleket* kütüphaneleri ya da *umumî* kütüphanelerin yanına *halkevi* kütüphaneleri de eklenmiştir. Harf devriminin etkisi, okur-yazarlık ve yayın üretimi yanında, kütüphane hizmetleri de gündeme gelmiştir.

1928'de kabul edilen ve Latin Alfabesi'ne dayalı Yeni Türk Alfabesi, Türkiye'de yazılı ve sözlü iletişimi değiştirmiştir. Bu değişim süreci, Türk toplumu üzerinde önemli bir etki de bırakmıştır. Üretilen bilgi kaynakları da her ne kadar Türkçe olarak nitelendirilse de üç dilin birleşiminden ve kendine özgü kuralları olan Osmanlı Türkçesi ile üretilmesi bilgiyi talep eden ve onu kullanacak olan ve kültürel gelişimini tamamlayan bir kesimin oluşmasını geciktirmiştir. Algıların ifade edildiği dil ve yazıda bu nedenlerle bir devrimin yapılması elbette ki kaçınılmazdı. Harf devrimi her ne kadar eğitimi yakından ilgilendirse de kültür ve bilim dünyasını da içine alan bir olgu olmuştur. Bu bağlamda bilgi, üretim ve aktarım sisteminin temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Harf Devrimi'nin kütüphanecilik ve bilginin toplumsallaşmasındaki etkileri o dönemde, bu devrimin yaygınlaştırılmasına doğrudan katkıda bulunan çeşitli eğitimsel, kültürel, ekonomik ve sosyal devrim ve uygulamalarla yakından ilgilidir. Harf Devrimi'nin bilgi üretimi ile ilgili kısmı, yeni eğitim kurumlarının açılarak farklı kademelerdeki okullarda ve halk eğitim merkezlerinde yeni eğitim programlarının uygulanması, yani eğitimde bilimsel yöntemin kullanılması ile; bilginin aktarımı kısmı, yeni harflerle basılan kitap ve süreli yayınların bu halk eğitim merkezleri yardımıyla örgün eğitim kurumları dışında ve daha ileri yaşlardaki vatandaşlara dağıtılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Zaten kanunda da her türlü yayının artık yeni harflerle basılması zorunlu kılınmıştır (Madde 5). Burada dikkati çeken nokta, sürecin ikinci aşamasında kütüphanelerin aktif olarak kullanılmaya çalışılmasıdır. Milli Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti) tarafından basılan ders kitapları, yerli ve yabancı klasikler; çeşitli yayınevlerinin bastığı çeşitli türdeki kitaplar ve monografi serileri (*kütüphane* olarak adlandırılır).

4 Bkz. "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*" T.C. Resmi Gazete (1030, 3.11.1928).

lır), günlük gazeteler / diğer süreli yayınlar ve özellikle halkevlerinin genellikle kendi bölgeleri ile ilgili yaptıkları *yerel* yayınlar, ülkedeki yayın çeşitliliğini ve sayısını artırmıştır. Bunun yanı sıra yeni alfabeye gösterilen ilgi ve merak, uzun süre uzak kalınan / tutulan halk kültürünün ön plana çıkarılması ve bu şekilde Harf Devrimi'nin kütüphaneler aracılığıyla bilginin toplumsallaştırılmasındaki rolünü artırmıştır. Özellikle belirli bir yaşın üzerindeki yani örgün eğitim kurumlarından eğitim-öğretim hizmeti alamayacak yaştaki vatandaşların yararlandığı kütüphanelerin açılması -*halkevi kütüphaneleri / köy enstitüleri kütüphaneleri*- ve dönemin siyasi gücünün bu kütüphaneleri maddi ve derme yönünden desteklemesi bu süreci hızlandırmıştır. Harf Devrimi'nin kütüphaneler açısından halkın bilgilenmesindeki rolü, elbette uzun vadeli bir olgudur. Sayısal veriler ve tablolardan da anlaşılacağı üzere ilk 15 yıllık dönemde kitap, kütüphane ve okuyucu sayılarında önemli bir değişiklik görülmektedir. Bu değişkenlik kütüphane ve kitap sayılarında olumlu iken okuyucu sayısında olumsuzdur.⁵ Ancak burada okuyucu sayısı ile ilgili değerlerdeki düşüşün nedeni kütüphanelerden faydalanma isteksizliği değil II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileridir. II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişim bu varsayımın doğruluğunu kanıtlamaktadır (Bkz. Ekler Tablo-1). Kütüphane sayısındaki değişim ise; farklı kurumlara bağlı ve şahısların elindeki kütüphanelerin birbirlerine aktarılması ve / veya bağlı oldukları kurumların değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Hem harf devrimi hem de halkevlerinin açılışı ve bunları destekleyen diğer gelişmeler tamamen Batı kaynaklı bir reformun ürünleridir ve kütüphaneleri de bu bakış açısı ile dolaylı olarak etkilemiştir.

İşlevsel okuma-yazma öğretimi, vatandaşların çeşitli alanlarda yeni uğraşlar edinmelerini, dış dünyayı kavrayarak bilinçlenmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de özellikle yeni Türk Alfabesi'nin kabul edilmesinden sonra geniş çaplı bir okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Ancak, bu süreçte bilgisizliğe karşı başlatılan mücadelenin sadece örgün eğitim kurumları ile başarılamayacağı anlaşılmış ve yetişkinlerin de eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerek-

5 Bkz. Kültür İstatistikleri: Cultural Statistics 2005, Ankara, TÜİK, 2007, s. 48-73; Kütüphane türüne göre kütüphaneden yararlanan kişi, kayıtlı üye sayısı, 1997-2006, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=15&ust_id=5; Kütüphane türüne göre kütüphane, kitap ve kitapdışı materyal sayısı 1997-2006, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=15&ust_id=5; İstatistiklerle Türkiye: Turkey in Statistics 2006, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2006, s. 21; Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü 2007 Yılı İstatistikleri, <http://www.kgym.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F889233CFF0D262A49C727F232C312D1DD2E9EA986>; Kütüphanelerle Toplumun Kaynaştırılması İle İlgili Yapılan Çalışmalar, <http://kygm.kultur.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF4497A73B597516EAC112613E4DF20E8E>; 2006 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Nisan 2007, s.71-84, <http://www.kultur.gov.tr/tr/2006faaliyetraporu.pdf>; İstatistik Göstergeler: Statistical Indicators 1923-2006, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2006, http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, s. 83.

tiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle halkın büyük bir kesimini de eğitecek olan bir kurumun oluşturulması kararlaştırılmış ve 19 Şubat 1932'de *halkevleri* kurulmuştur. Halkevleri aynı zamanda 1911'den itibaren İttihat ve Terakki Partisi tarafından kurulan *Türk Ocakları*'nın da görevlerini üstlenerek onların yerini almıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı ve halkevlerinin kurulmasında önemli yere sahip olan Dr. Reşit Galip, halkevlerinin açılış konuşmasında Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentler dışında kalan kentlerde yaşayan vatandaşların bilim, sanat ve kültür faaliyetlerini izleyemediklerini ve bu nedenle ulusal bilincin yaygınlaşamadığını ifade etmiştir. Ayrıca halkevleri aracılığıyla oluşturulacak olan halk dershaneleri ve kursları yardımıyla daha geniş kitlelere okuma-yazma öğretiliceği, her halkevinde birer *kitaplık* ve *okuma salonları* bulunacağını ve isteyen herkesin buralardan yararlanabileceğini belirtmiştir (Halkevleri'nin... 1971, s. 36). Halkevleri dokuz ayrı kol şeklinde örgütlenmişlerdir. Bunlardan dil, tarih ve edebiyat ile ilgili olanlar daha ön planda yer almıştır. Bu dokuz koldan biri olan *kitaplık (kütüphane) ve yayın kolu*, halkevi üyeleri ile beraber çevre halkının okuyabilmesi için her türlü önlemi alarak, büyük kütüphaneler kurarak, halkın gereksinim duyduğu konularla ilgili yayınları sağlamak üzere çalışmıştır. Bunun yanı sıra kitap sergileri düzenlemek, ödünç kitap verme hizmeti sağlamak, okuma-yazma odaları oluşturmak, kitapların yanı sıra daha güncel ve öz bilgi veren gazete-dergileri sağlamak ve belirli konularda arşivler kurarak halkın yararlanmasına sunmak gibi faaliyetleri de yerine getirmiştir. Kitaplık ve yayın kolu, halkevlerinin bulunduğu yerleşim bölgesi ve çevresi, ülkenin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal durumu ile ilgili haberler ve bilgiler veren yerel yayınlar da yaparak toplumun bilgilenmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Halkevlerinin kütüphane ve okuma ile bu kadar ilgilenmesinin ardında yetişkin vatandaşların okuma-yazma oranındaki açığı kapatmak ve onları bilinçlendirmek yer almaktadır. Bu nedenle halkevleri binalarında öncelikli olarak bir kütüphane ve / veya okuma odası oluşturulmuştur. Okuma-yazma kursları, kütüphanelerle desteklenmekteydi. Yeni çıkan ve halkevleri tarafından basılan kitap, gazete ve dergiler kısa süre içerisinde diğer halkevlerine de dağıtılıyor, böylelikle halkevlerine devam eden vatandaşlar memleketin hemen her yöresiyle, zaman zaman da yabancı ülkeler ile ilgili bilgilere erişebiliyorlardı. Bu uygulama ile yetişkinlerin dünya görüşleri yeniden şekillenmeye başlamıştır (Çeçen, 2000, s. 134). Kırsal kesime yönelik çalışmalarda, bu bölgelerde yaşayan vatandaşların halkevlerine olan ilgisi arttıkça köylerde de okuma odaları kurulmaya başlanmıştır. Özellikle kütüphanelerde artan kitap sayısı, okuma hevesi yaratmış ve okuma-yazma öğrenenlere bu alışkanlıklarını sürdürmek amacıyla ödünç verme hizmeti yaygınlaştırılmıştır. Halka daha yakın olan ve onların okuması için her türlü kolaylığı gösteren kütüphane ve okuma odalarının sayıları çoğaldıkça okur sayısında büyük artış olmuştur. Bağış ve satın alma ile

kütüphane ve okuma odalarına alınan kitap, gazete ve dergiler okuma alanına yeni bir canlılık getirmiş, bazı halkevleri kendi yörelerinin tarih, kültür ve edebiyatı ile ilgili yayınlar yapmışlardır. Halkevlerinin kütüphane hizmeti vererek çeşitli konulardaki bilginin toplumsallaştırılmasındaki rolü kadar kendi yapmış olduğu yayınlarla da bunu sürdürdüğü bilinmektedir.

1923 – 1946 yılları arası Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde bu tür kütüphaneye kurma / oluşturma çabalarının yanı sıra bazı ilginç olayların da olduğu incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Bunların başında kurulan / oluşturulan bu kütüphanelerde yetişmiş kütüphaneci sıkıntısının önemli bir sorun olduğudur. Örneğin Darülfünun Kütüphanesi'ndeki sınıflama çalışmaları için bu kütüphanede çalışan ve yazma eserler konusunda deneyimi olan Ali Sabri Bey, yerine görev yapacak uzman olmaması nedeniyle görevine bir yıl daha devam etmiştir. Ali Sabri Bey'in görevi 1930'da bir kere daha uzatılmıştır. (Darülfünun Kütüphanesi... 1927; Darülfünun kütüphane... 1930). Benzer bir uygulama İstanbul Umumi Kütüphanesi (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) memurlarından Ebulhayır için de üç defa olmak üzere uygulanmıştır.⁶ Büyük şehirlerde olduğu gibi diğer Anadolu şehirlerinde de benzer sıkıntılar gözlemlenmektedir. Örneğin Kastamonu Memleket Kütüphanesi'nde bu tür bir görev süresi uzatma kararı alındığı görülmektedir. Bu kararnamede yaş haddinden emekliliği gelen Kastamonu Memleket Kütüphanesi memuru Hafız Nuri'nin, bir yıl daha görevine devam etmesi istenmiştir (*Yaş Haddinden...* 1932). Sözü edilen eleman sıkıntıları yaşanırken 1926 yılından itibaren başta Ankara ve İstanbul'daki kütüphaneler olmak üzere çeşitli şehirlerde sürdürülmekte olan sınıflama işlemleri için yeterli kadro ve bu kadrolara ait ödeneklerin titizlikle çıkartıldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra bazı Avrupalı uzmanların da özellikle Ankara ve İstanbul'daki kütüphanelerde çalıştırılmak üzere Türkiye'ye davet edildiği de görülmektedir. Bu eksikliğin giderilmesi açısından ele alındığında 1936'da kütüphanecilik eğitimi ve mesleği açısından dikkat çekici bir gelişme olmuştur. 1882'de kurulan *Sanayi-i Nefise Mektebi* bünyesinde 1936'da açılan *Türk Tezyini Sanatları Şubesi*, müzeler ve sanat galerilerinde gereksinim duyulan uzmanların yetiştirilmesinin yanı sıra çeşitli kütüphanelerde görev yapacak kütüphanecileri de yetiştirmeye başlamıştır. Bu da Hamit Zübeyr Koşay'ın 1925'te düzenlemiş olduğu kütüphanecilik kurslarından sonra ciddi anlamda meslek adamı yetiştirme programı niteliği ve 1954'te başlatılacak olan lisans düzeyindeki kütüp-

6 Atanma yazıları için bkz. "Yaş haddinden emekliliği gelen İstanbul Umumi Kütüphanesi memuru Ebulhayır'ın bir müddet daha görevine devam etmesi." DAGM. CADB., 30.04.1930 tarih, 10.24.4 yer no'lu ve 30.18.1.2 fonuna kayıtlı belge; "Emekliliği gelen İstanbul Umumi Kütüphane Memuru Ebulhayır'ın bir yıl daha çalıştırılması." 07.06.1931 tarih, 30.28.3 yer no'lu ve 30.18.1.2 fonuna kayıtlı belge; "İstanbul Beyazıt Kütüphanesi Memuru Ebulhayır'ın emekliliğinin bir yıl ertelenmesi." DAGM. CADB., 25.06.1932 tarih, 29.47.15 yer no'lu ve 30.18.1.2 fonuna kayıtlı belge.

hanecilik eğitiminin ilk örneği olma özelliğini kazanmıştır.⁷ Türk kütüphaneciliğine genel olarak bakıldığında yetişmiş eleman ve kadro sıkıntılarının yaşandığı görülebilmektedir. Ancak kütüphaneciliğin bir meslek ve bilim alanı olarak kabul edildiği dönemler ele alındığında Türkiye'ye bu meslek ve bilim dalının Batı'ya göre yaklaşık seksen yıllık bir gecikme ile girmiş olduğu da bir gerçektir. Bu, bilginin toplumsallaştırılmasında kütüphanelerin sürece katılmasını engelleyen nedenlerden birini oluşturmaktadır. Ülkemizde kütüphanecilik eğitiminin yüksek okul düzeyinde 1954'te başlaması / başlatılması bu sorunun algılanmasındaki gecikmeyi göstermektedir. Sözü edilen yıla kadar herhangi bir resmi müfredat uyarınca kütüphaneci yetiştirilmemiştir. Bu durum sözü edilen yıla kadar böyle bir meslek grubuna gereksinim olduğunun farkına varılmadığını veya ciddiye alınmadığını göstermektedir. Oysaki kurum ve işleyiş yönünden model olarak alınan Batı'da bu mesleğin eğitimi, XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanmaktadır. Bilgiye erişim ve bilginin toplumsallaşmasında bu noktanın göz ardı edilmesi ve kütüphanelerin bu faaliyetlerde eleman sıkıntısı çekmesi sürecin yaygınlaştırılmasında önemli bir engel ve eksiklik olmuştur. Elbette burada dönemin siyasi yapısının bu mesleğe ve kurumun işlevlerine bakış açısı da oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bunların ortaya konulması ve çözüm bulunması başta yasama ve yürütme organlarına diğer tarafta ise; eğitim kurumlarına düşmektedir. Ancak sözü edilen yıla kadar bu yönde olumlu bir girişimde bulunulmamıştır. Buna bağlı olarak mesleğin tanıtılması, yaygınlaştırılması ve meslektaşlar arası iletişimi sağlayacak meslekî bir yapılanmanın da gecikmesi doğal karşılanmalıdır. Kütüphanecilik eğitiminin model (Anglo-Sakson Modeli) olarak alındığı Amerika Birleşik Devletleri'nde 1876'da, İngiltere'de 1877'de kurulan Kütüphaneciler Derneği, ülkemizde yaklaşık yetmiş yıl sonra kurulmuştur. 1949'da kurulan Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Batı Dünyası'ndaki örnekleri kadar meslek ve bilim dalı üzerinde etkin olamamasının bir diğer önemli nedeni de özellikle 1960'dan beri ülkemizde yaşanan siyasi olaylardır. 1960, 1971 ve 1980'de yaşanan siyasi gelişmeler ve askeri müdahaleler dernekleri, sendikaları ve diğer sivil toplum kuruluşlarını etkisizleştirilmiş, vatandaşlar dernek faaliyetlerine katılmaktan kaçınmış ve suçlu görünmekten korkmuşlardır.

1951 yılında yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun ile birlikte önce Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilen halkevi kütüphaneleri, 1960'da yeniden örgütlenen umumî kütüphanelerin yani günümüzdeki adlarıyla halk kütüphanelerinin de çekirdeğini oluşturmuştur. Halkevi kütüphaneleri aslında halk kütüphanelerinin örgütlenmesinde ister istemez belirleyici olmuştur. Hatta bazı şehirlerde,

7 Ancak yapılan araştırmalara rağmen sözü edilen şubenin ders programına erişilemediği için net bilgiler elde edilememiştir. Bkz. Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi: İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla c.4. İstanbul, 1942.

örneğin Çorum, Isparta, Muğla ve Ordu'da halk (umumî-millî) kütüphanesi ile halkevi kütüphanesi aynı mekânda hizmet vermişlerdir. II Dünya Savaşı öncesi dönemde halkevi sayılarının artırılması ile halkevlerine ait kütüphanelere ciddi miktarlarda kitap alındığı bilinmektedir. Bu alımların, II. Dünya Savaşı (1939 - 1945) boyunca da devam ettirilmesi, kütüphane, kütüphanecilik, kitap ve okuma-yazma faaliyetlerine verilen önemi de ortaya koymaktadır. Ancak dönemin ekonomik yönleri ile ilgili olarak kütüphanelere ödenek ayrılması konusunda farklı yorumlar yapılabilir (Bkz. Ekler Tablo-1).

1961 - 1980 dönemi Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal yönlerden sıkıntılı günler geçirdiği yıllardır. Yaşanan sıkıntılı ve zor günlere rağmen özellikle de halk kütüphanelerinin, kitap sayılarının ve okuyucularının son 10 yıl içerisinde 1,5 kat artmış olması, bu dönemde uygulanmakta olan eğitim-kültür politikalarının en azından kütüphanelerin nicelik bakımından geliştiğini kanıtlamaktadır (Bkz. Ekler Tablo-2). Ancak, dönemin kütüphanelere olan siyasi bakış açısı diğer dönemlerdekinden farklı değildir. Çünkü ortaya konulan siyasi programlarda; okuma-yazma oranının artırılması, özgün fikirlerin gelişmesi için eğitim-kültür kurumlarının artırılması gibi bir dizi plan yazılı hale getirilmiş olsa da uygulamaya geçildiğinde gerçekleştirilememiştir. Kütüphaneler, bilginin toplumsallaştırıldığı mekânlar olarak değil; salt kültür aktarımı yapılan kurumlar olarak görülmüştür. Bu da programlarda ifade edilen amaçların yerine getirilmesini aksatmıştır. 1961 - 1980 döneminde de kütüphaneye bakış açısı, belki gelenekselleşen bir yapıda olan *eğitime destek veren kurum* açısından olmuştur. Ancak kütüphanelerin eğitime nasıl destek verecekleri konusundan somut açıklamalar hiçbir zaman yapılamamıştır.

1960'da halk kütüphanelerinin örgütlenmesi ile birlikte ülkemizde kütüphanelerin bilginin toplumsallaşma sürecinde yeni bir döneme girilmiştir. Çünkü bu dönemde bilgi sadece belirli kurum ve toplulukların değil herkesin erişmesi gereken bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Ancak, Batı Dünyası'na bakıldığında halk kütüphanesi örgütlenmesinin ve halk kütüphanelerinin görev-hizmetlerinin tanımlanarak uygulamaya geçirilmesi XIX. yüzyılın ortalarında başlatılmıştır. Yani, Batı Dünyası'nda halk kütüphanelerini kullanacak olan kesim ülkemizden yaklaşık yüz sene önce belirli bir olgunluğa erişmiş ve bilgi gereksinimi olduğunun farkına varmıştır. Batı Dünyası'nda olsun Türkiye'de olsun "*halkın*" kurumları olan halk kütüphaneleri diğer örneklerine göre daha geniş ve yaygın bir biçimde örgütlenmiştir. Bu nedenle de diğer kütüphanelere göre ülkelerin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, kültürel ve bilimsel politika ve uygulamalardan etkilenmiş ve bu durumlara ayak uydurabilmek için yeniden yapılandırılmaları gerekmiş, aynı zamanda da sürekli kendilerini ortaya çıkan bilgi gereksinimlerine göre yenilemek zorunda kalmışlardır. Bu işlevleri ile halk kütüphaneleri; çeşitli yaş, cinsiyet, eğitim durumu, fiziki durumları,

kültür seviyeleri ve benzeri özellikteki bireylere üretilen bilginin aktarılması sürecinde önemli bir aracı olma özelliğini de taşımaktadır. Halk kütüphaneleri bu özellikleriyle, iletişimin temel dizgelerinden biri ve en bilineni olan *Kaynak (Gönderci) → Mesaj (İleti) → Kanal (Bağlantı) → Alıcı (Hedef) → Etki (Geribildirim)* çizgisel modelinde (Laswell Modeli) üçüncü aşamada yer alan Kanal (Bağlantı) noktasında yer almaktadır ve görevi üretilen bilgiyi (bilgi kaynaklarını), bilgiye gereksinimi olan kişilere en kısa zamanda, doğru ve ucuz olarak iletmektir (Işık, 2000, ss. 21, 87-88). Bu bağlamda, diğer kütüphane türlerine oranla halk kütüphaneleri ile ilgili, son 50 yılda birçok düzenlemenin yapıldığı ve halen de birçok çalışmanın sürdürüldüğü bir gerçektir.

Ülkemizde her kesimden vatandaşımızın faydalanmasına yönelik olarak çeşitli tür ve nitelikte kütüphaneler kurulmuştur. Bunlar; derme ve kullanıcı yönünden ele alındığında temel olarak şu gruplara ayrılmaktadırlar.

- *Halk Kütüphaneleri:* Kadın-erkek her yaşta, her düzeyde ve her meslekten kullanıcının çeşitli konulardaki fikir ve sanat ürünlerinden ücretsiz ve özgürce yararlanmasını sağlayarak, bölgesinin kalkınmasına yardımcı olan kütüphane.
- *Araştırma Kütüphaneleri:* Özel bir konuda araştırma yapmak isteyen kişi ve kurumlara daha ayrıntılı ve fazla bilgi / belge hizmeti sağlayan kütüphane türü.
- *Milli Kütüphane:* Ülke yayınlarını eksiksiz toplayan, bu yayınlardan en az bir tanesini derleyen, yabancı yayınları sağlayan, ulusal kaynakçaları yayımlayan, ülkedeki kaynakçalı enformasyon hizmetlerini planlayan ve düzenleyen, kataloglar yayımlayan, bilgi ve belge yönetimi uygulamaları ile ilgili standartlar oluşturan, ulusal ve uluslar arası yayın ödünç alma hizmetlerini yürüten ve eşgüdüm sağlayan, diğer kütüphanelerle işbirliği girişimlerinde bulunan, ülke çapında bilgi ve belge hizmetlerinin geliştirilmesi için yardım eden, yeni teknolojilerin ve çağdaş bilgi yönetimi yöntemlerinin uygulanmasında öncülük eden, eğitici ve öğretici olma görevini üstlenen, o ülkede yaşayan insanların düşünce ürünlerinin tamamını toplayan, amacı gereği yalnızca araştırmacı ve bilim adamlarına hizmet veren kütüphane.
- *Çocuk Kütüphaneleri:* Kütüphanede özel olarak çocukların kullanımı için ayrılmış ve çocukların kolayca yararlanabileceği kitap, oyun ve benzeri görsel işitsel materyalin olduğu bölüm ya da kütüphane.
- *Okul Kütüphaneleri:* İlk ve orta öğretim düzeyindeki dersleri destekleyen ve öğrencilerin özel ilgi alanlarına giren bilgi kaynaklarını sağlayan, düzenleyen, meslekten kütüphaneci ya da öğretmen kütüphanecilerle, bunları öğrenci, öğretmen ve okuldaki diğer görevlilerin yararlanmasına sunan kütüphane.

Bu kütüphaneler, tanımlarında belirtilen ve toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden vatandaşlara hizmet vermek üzere örgütlenmiş, sosyal-egitimsel-kültürel-bilimsel kurumlardır. Bunlar içinde en yaygın olarak örgütlenen ve diğer kütüphane türlerine göre bilginin toplumsallaşmasında daha fazla görevi olan kütüphaneler halk ve okul kütüphaneleridir. Çünkü hem sayı olarak kullanıcıları fazla ve çeşitli düzeylerde kişilerden oluşmakta hem de içerdikleri derme bakımından daha hızlı ve nitelikli bir devinim içerisinde olması gerekmektedir. Bunun nedeni, hemen her alanda üretilen bilgideki ve buna paralel olarak bilgi kaynaklarındaki artışın hızlı olmasıdır.

Halk kütüphanelerinin eğitimsel işlevi, kişinin ya da toplumun eğitiminin her aşamasında kendini geliştirebilmesi için gerekli olan kaynak ve araçların sağlanması, dolayısıyla eğitime katkıda bulunması anlamına gelmektedir (Yılmaz, 1996, s. 9).

Halk kütüphanelerinin halkın çeşitli kesimlerine tanıtılması ve kullanımına teşvik edilmesi, ülkenin genel ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı ile yakından ilgili olduğundan, hükümet planları, eğitim müfredatları ve icra planlarında yer verilerek gerçekten bu kurumlara önem verildiği somut biçimde gösterilmelidir. Ancak bu sadece söylemde kalmamalı, resmi belgelerde sadece nicel değerlendirmelere yer verilmeyip daha gerçekçi ve uygulanabilir önlemler alınmalı ve mümkün olduğu kadar yerine getirilmeye çalışılmalıdır. Özellikle ilk ve orta öğretim müfredat programlarında bilgi kaynaklarına nasıl erişileceği, bunların nasıl kullanılacağı, hangi kitapların hangi dönemlerde okunması gerektiği konularında ciddi bir eğitim sürecinin belirlenmesi, kütüphanelerin kullanımında önemli bir sorunun aşılmasında belirleyici olacaktır.

1961 Anayasası'nın 41. ve 129. maddelerinde ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirileceği ve bunun devlet tarafından yapılacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine 1963 yılı ile birlikte Türkiye planlı kalkınma dönemine girmiş, sosyal ve kültürel bir hizmet kurumu olan kütüphaneler de bu planlama içine dâhil edilmişlerdir. Ancak, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sadece halk kütüphaneleri ele alınmış, bu kütüphaneler de eğitim-kültür başlığı altında zikredilmiştir. 1. 2. ve 3. kalkınma planlarındaki kütüphane konusuna genel olarak bakıldığında, sayısal verilere ağırlık verildiği ve hedeflerin bu sayıların iyileştirilmesine yönelik olarak belirlendiği görülmektedir. Kütüphanelerin sadece eğitim ve kültür alanlarında değil değişen dünyada bilgi üretimi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılması gerektiği ve bununla ilgili literatürün takip edilmesi zorunluluğu da vurgulanmaktadır. 1963 - 1977 yılları arasındaki ulusal planları kapsayan bu kalkınma planlarında kütüphaneler ile ilgili hedefler geçen 14 yıl boyunca yerine getirilememiştir. Ayrıca dünyadaki gelişmeleri de izlemek zorunda kalan dönemin siyasi gücü, konuyla ilgili yeni hedefleri bu planlara eklemek durumunda kalmış, ulaşılması gereken hedefler

artmıştır. Ancak ilk üç kalkınma planında ne eski hedeflere ne de yenilerine erişilememiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, kalkınma planlarında toplumun her kesimine hitap eden kütüphaneler olan halk kütüphaneleri önce eğitime yardımcı kuruluşlar olarak ele alınmış, ardından kültür-bilgi evi olarak nitelendirilmiş ve genellikle sayılarının yetersizliğinden bahsedilmiştir. Bu eksiklerin giderilmesi için gerekli yasal çalışmaların ve planların yapılması ifade edilmiştir. Ancak, kütüphanelerin bilgi gereksinimlerinin karşılandığı, bunun yanı sıra çeşitli sanatsal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği sosyal kurumlar olarak değerlendirilmemişlerdir. Bu da kütüphaneler ile ilgili gerçek ve olması gereken planlamanın ve faaliyetlerin yapılmasını engellemiştir.

Ülkemizde çeşitli kesimlere yönelik olarak hizmetler veren kütüphanelerin varlığı, vatandaşlarımızın bilgi gereksinimlerinin karşılanmasında bir çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ancak sözü edilen çeşitli tür ve içerikteki kütüphanelerin bilgi gereksinimlerinin ve / veya basit iletişim gereksinimlerinin karşılanmasında nasıl kullanılacağı konusunda bazı boşluklar olduğu ve vatandaşlarımızın bu eksiklikler nedeniyle kütüphaneleri kullanmakta yetersiz kaldıkları da bir gerçektir. Kütüphanelerin daha etkin bir biçimde kullanılmamasının ardında 1970’li yıllarda ortaya çıkan ve hızla gelişen kitle iletişim araçları⁸ ve yöntemleri bulunmaktadır. Kitle iletişim araç ve yöntemleri her türlü bilginin toplumsallaşmasında kütüphanelere göre çok daha etkili ve hızlıdır, bu nedenle daha çok tercih edilmekte ve rağbet görmektedir. Bunların başında radyo, televizyon ve bilgisayar gelmektedir. Özellikle 1980’li yılların ortasından itibaren hızla gelişim gösteren görsel iletişim araçları kütüphanelerin bilginin toplumsallaşmasındaki etkinliğini kırmıştır.

Kitle iletişiminin gelişebilmesi için öncelikli olarak;

- yeterli kâğıt üretimi,
- baskı ve basım tekniklerinin varlığı,
- bu tekniklerle basılmış olan metinleri (bilgi kaynaklarını) tüketecek bir kitlenin varlığı,
- bu kitlenin de belirli bir eğitim-kültür seviyesine ulaşmış olması,
- bu kitlenin de bazı haklara sahip olmaları gerekmektedir (Işık, 2000, s. 32-33).

Olmaması gereken bu özellikler doğrudan kütüphaneler ile de ilgilidir ve Türkiye’de özellikle görsel kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı dönem olan 1950 - 1985 yılları arasında okul ve halk kütüphanelerinin kullanıcı sayıları oranlandığında kullanımın daha fazla olduğu görülmektedir.

⁸ Bu araçlar birçok kaynaktan; gazete-dergi, televizyon, radyo ve internet/yeni medya (CD-DVD ve benzeri) olarak yer almaktadır.

1950 – 1960’lı yıllar arasında örgütlenmeye başlayan halk kütüphaneleri, ülkemizde henüz görsel kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı dönemlerde özellikle okul ve halk kütüphanelerinin (halkevi kütüphaneleri ve köy enstitüleri bünyesindeki kütüphaneler) kullanımının daha yoğun olduğu ileri sürülebilir. Bu dönemlerde hem ülke hem de dünya ile ilgili gelişmeler radyo ve gazete gibi kitle iletişim araçları ile sağlanmaktaydı. Bunlardan sonra gelen kaynaklar ise; özellikle edebiyat ve tarih konularında daha ayrıntılı, bütüncül ve geriye dönük bilgiler de verebilen kitaplardır. Bu dönemler aynı zamanda Avrupa’da özellikle İngiltere’de halk kütüphanelerinin ciddi biçimde ve yeniden organize olduğu bir dönemi de ifade etmektedir (Oldroyd, 1994, s. 48-49). Ancak bu paralellik ilerleyen dönemlerde Türkiye aleyhine değişmiştir. Özellikle günümüzde de en çok tercih ve takip edilen görsel kitle iletişim aracı olan televizyonun yaygınlaşması ve her kesimden kişiye uygun programların yayınlanması ile birlikte, kitap başta olmak üzere basılı kaynaklardan bilgi gereksinimi karşılama oranında düşüş olduğu görülmektedir. 1960 – 1980 yılları arasında ülkemizde farklı siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal ve bilimsel gelişmeler çoğunlukla yazılı ve görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla değil sözü edilen alanlarla ilgili kitaplarla girmiştir. Bunların birçoğu daha önceki dönemlerde de olduğu gibi sansür ve yasaklamalar ile karşılaşmıştır. Ne var ki etkisi kontrol altında olan diğer kitle iletişim araçlarına göre daha büyük olmuştur. Ancak, burada sözü edilen alanlarla ilgili kitapların birer kamu kuruluşu olan halk kütüphanelerine girişi daha uzun bir süre almıştır. 1990’lı yıllardan itibaren artık her kesime yönelik olan programların yapılması ve bunların ayrı ayrı kanallar (haber, spor, moda, çocuk, belgesel, ekonomi, hobi, yarışma, sinema, dizi ve benzeri) olarak ve istenilen saatte yayınlanmaya başlamasıyla, ülkemizde bilginin toplumsallaşmasında televizyon ve internetin etkisi önemli ölçüde artmıştır.⁹ Hatta bu etki, daha önce sıklıkla tercih edilen en önemli kitle iletişim araçlarından olan radyonun bile kullanımını düşürmüştür. İnternetin kütüphane hizmetlerinde de kullanılması, kütüphane kullanımına hem olumlu hem de olumsuz etkiler yapmıştır. İnternetin mekân ve zamandan bağımsız olması, kütüphane kullanıcıları için en azından bilgi kaynaklarının bibliyografik denetimi ve ilgili bilgi merkezinde var olup olmadıklarının kontrolünde önemli kolaylıklar sağlamıştır. Daha sonra kütüphane materyalinin elektronik ortama aktarılması ve elektronik kaynakların kütüphane dermesine katılmasıyla, kütüphane hizmetlerinin de internet üzerinden verilmesine olanak vermiştir. Bu hizmet, kütüphanelerin fiziksel olarak kullanımını etkileyen en önemli nedenlerden biri olarak görünmektedir. Yukarıda belirtilen dönemler arasında halk kütüphanelerinin etkinliği sosyal yaşantı içerisinde daha etkin olmuştur. Özellikle büyük

9 Özellikle, 1991’deki I. Körfez Savaşı’nın televizyonlardan naklen yayınlanması televizyon yayıncılığında yeni bir dönemi başlatmıştır.

şehirler dışındaki il ve ilçelerde halk kütüphaneleri boş zaman değerlendirme, okuma alışkanlığının sürdürülmesi, bilgi kaynaklarının kullanılması, yazılı ve / veya görsel-işitsel kitle iletişim araçlarından faydalanılması ve bilgi gereksinimlerinin karşılanması amaçlarıyla görevlerini sürdürmüşlerdir. Ancak bu durum, 1980'lerin ortalarından itibaren görsel kitle iletişim araçlarının 1990'ların ortalarında ise; bilgisayar-internetin lehine dönmeye başlamıştır. Son dönemlerde kütüphaneler ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, kütüphane kaynaklarının elektronik ortama aktarılması ve kütüphane hizmetlerinin çevrimiçi olarak verilmesi yönünde gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu hizmetlerin sunulması, hem kütüphane kaynaklarının daha uzun süre saklanarak kullanılmasına hem bibliyografik denetimlerinin daha sağlıklı yapılmasına hem de erişimlerinde yaşanan sorunların azalmasını beraberinde getirecek, potansiyel kullanıcıların kütüphane hizmetlerinden tercih ettikleri iletişim araçlarıyla / teknolojileriyle yararlanmalarını sağlayacaktır. Sosyal kurumlar olan halk kütüphaneleri toplumu etkileyen gelişmeler karşısında kendini yeniden yapılandırmak durumunda da kalmaktadır. Daha önceki dönemlerde sadece basılı kaynaklarla verilen hizmetler, 1980'li yılların ortalarından itibaren *yeni medya* olarak nitelendirilen ve genelde manyetik / dijital depolama tekniğiyle hazırlanmış olan kaynaklarla zenginleşmeye başlamıştır. Bu değişim, halk kütüphanelerinin internet tabanlı hizmetler vermesini ve kullanıcılarıyla bu yolla iletişime ağırlık vermesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak, bu teknolojik gelişmelerden halk kütüphanelerinden çok yönetim ve mali durumlarındaki farklılıktan dolayı araştırma kütüphaneleri faydalanmaktadır.¹⁰

Çocuklara / öğrencilere kitap-kütüphane-okuma alışkanlıklarını yerleştirmekte yardımcı olan okul / çocuk kütüphaneleri ve toplumun tüm bireylerinin kolay bir biçimde erişebileceği ve yararlanabileceği sosyal kurumlar olan halk kütüphaneleri birbirlerini bütünleyen bir yapıya sahiptir. Okul kütüphaneleri sözü edilen kavramları öğretmesinin yanı sıra bunların nasıl kullanılacağı konusunda da temel eğitimi verebilmektedir. Halk kütüphaneleri ise; eğitim müfredatı ve okul kütüphanesi çerçevesinde kazandırılan kitap okuma, kütüphane kullanma ve soru sorma gibi işlevlerin pekiştirilmesini ve bundan sonraki yaşantılarında bilgi gereksinimlerini gidermek için başvuracakları temel kurumlardan biri olduğunun bireylere anlatılmasında tamamlayıcı role sahiptir. Bu nedenle her iki kütüphane türünün birçok akademik çalışmada işlevlerinin birleştirilmesi ya da en azından koordineli çalışmaları gerektiği görüşü ileri sürülmüştür (Ersoy, 1966, s. 55; Yılmaz, 1998, s. 126-130; Keseroğlu, 1989, s. 188-192).

Her iki kütüphane türü de eğitim ve kültür alanında temelde bilgi erişim hizmeti vermek üzere düşünülmüş kurumlardır. Bu kurumların kurulmasında

10 Bkz. Kültür İstatistikleri: Cultural Statistics 2005, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2007, s. 39-75.

ve işleyişinde eksik olan bakış açısı aslında ülkemizde bilgi gereksiniminin gerçekliğine olan yanlış bakış açısından da kaynaklanmaktadır. Bu kurumların varlık nedeninin iyi tanımlanması ve sorunlarının sürekli sayısal olarak ele alınması etkilerinin istenildiği veya planlandığı gibi olmasını engellemektedir. Çeşitli dönemlerde Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum, bu bilgi merkezlerinin konumunu yakından etkilemiş, ancak son 20 yılda bilgi merkezlerine yönelik herhangi bir değişiklik olmamıştır. Sadece bilgi merkezleri ile değil bu kurumlarla ilgili diğer alanlarda da genel hükümet politikası içerisinde ciddi sorunların olduğu görülmektedir. Okuma alışkanlığı, kitaba harcanan para, basılan kitap sayısı, televizyon izlenme oranları, gazete satış tirajları,¹¹ diğer bilgi merkezlerinin sayısı, ziyaretçi sayıları ve derlenen kitap sayısı bunu destekler niteliktedir.

Ülkemizde bilgiye gereksinimi olan öğrenciler, öğretmenler ve öğretim üyelerinin büyük bölümünden ücretsiz¹² olarak faydalanabildikleri müzelerimize gösterdikleri ilgi yabancılar ile paralel görünmektedir. Her ne kadar müze başına düşen ziyaretçi sayısı oldukça yüksek olsa da (52.739) buradan şu sonuca varılabilir; ülkemizde bilgiye gereksinim duyan ve kısmen bu bilincin farkında olan vatandaşlarımızın bu gereksinimlerini gidermelerinde karşılaştıkları temel sorun ekonomik durum değildir. Çünkü dipnot 12'deki sayısal veri bunun aksini göstermektedir. İkinci ilginç sonuç ise; okumaya olan ilginin azlığı ve görsel bilgi edinme alışkanlığımızda bir eksiklik veya isteksizlik olduğudur.

Arşivler ise; diğer bilgi merkezlerine göre hem erişim hem de kullanım açısından farklı kurallara ve uygulamalara sahip oldukları için daha az sıklıkla kullanılabilen bilgi merkezleridir. Diğer yandan arşivler, daha çok geriye dönük bilgi kaynaklarının (belgelerin veya arşiv malzemesinin) yer aldığı bilgi merkezleri olmaları nedeniyle, kullanım açısından daha dar bir kullanıcı kesimine hitap etmekte ve genellikle akademik çalışmalar amacıyla tercih edilmektedir.

Tüm bu veriler ve değerlendirmeler ışığında, ülkemizde bilgi merkezlerinden yararlanma ya da bilgi gereksiniminin bu kurumlar ile giderilebileceğinin bilincinde olma konusunda çeşitli engellerin ve olumsuzlukların olduğu görülmektedir.

Bilgi merkezlerinin ülkemizde bilginin toplumsallaşmasındaki etkisinin siyasal açıdan da ele alınması gerekmektedir. Kütüphaneler, her ne kadar günümüz siyasi tartışmalarında ön plana çıkmasa ve üzerinde kapsamlı olarak durulmasa da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gündemine çeşitli şekillerde

11 Bkz. Nevin Donat, "2007 yılında günlük gazete satışı 6 milyar adede yaklaştı", Cumhuriyet, 21.06.2008. Bu habere göre TÜİK 2007 yılında Türkiye'de 2.135.000.000 adet gazete satıldığını belirtmiştir.

12 2006 yılı sonuna kadar müzelerden 3.942.524 yerli ve 46.531 yabancı ziyaretçi ücretsiz yararlanmıştır. Bkz. İstatistik Göstergeler: Statistical Indicators 2007, Ankara, TÜİK, 2007, s. 85.

girmiştir. Kütüphaneler TBMM gündemine genellikle yazılı ve sözlü soru öner-
geleri ile gündeme getirilmiştir. Bunların büyük bir kısmı personel eksikliği,
mekân yetersizliği, kaynak eksikliği, tamamlanmayan kütüphane / kültür mer-
kezi binaları ve halk kütüphanelerine alınan materyal ile ilgilidir.

Anayasamızın 5. maddesinde: "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin
bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demok-
rasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak;
kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağ-
daşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya,
insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya ça-
lışmaktır." ve 7. maddesinde "Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük
Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez." (T.C. Anayasa, 2006, s. 1).

Bu iki madde, devletin görevini ve bu görevlerini yerine getirirken gerekli
yasal düzenlemeleri yapma yetkisinin TBMM'ye ait olduğunu belirlemektedir.
TBMM, aynı zamanda toplumun gereksinimlerinin, sorunlarının tartışıldığı ve
geleceğe yönelik planlarının yapıldığı kurumdur. Kütüphaneler ve diğer bilgi
merkezleri toplumun içinde bulunduğu çeşitli durumlardan etkilenmektedir.
Bu durumların giderilmesi, düzeltilmesi ve yenilenmesi için gerekli tüm düzen-
lemeler de elbette ki TBMM tarafından hazırlanmaktadır. Bu bağlamda, TBMM
tüzel kişiliği, sosyal yaşamın birer parçası olan kütüphaneler, müzeler, sanat
evleri, botanik ve hayvanat bahçeleri gibi eğitim-kültür alanları ile ilgili yasal
düzenlemeleri yapmakta ve sorunları gündeme getirmektedir.

Kütüphaneler ile doğrudan ilgili kanun niteliği taşıyan ilk ve tek yasal düzen-
leme 1946'da çıkarılan 5632 sayılı *Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun*'dur.
Kütüphaneler ile yakın ilgisi olan en önemli düzenleme de 1934'te çıkarılan 2527
sayılı *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu*'dur. Kanun niteliğindeki bu iki
yasal düzenleme ülkemizde kütüphane ve kütüphanecilik ile ilgili temel kanun-
lardır ve hiçbir ciddi değişiklik geçirmeden halen yürürlüktedirler. Değişiklikle-
rin olmayışının iki temel nedeni olabilir, ilki sözü edilen kanunların yürürlüğe
girdikleri tarihten bugüne doğru ve yeterli bir biçimde işliyor olmaları, ikincisi
ise; yasama organının bu konulara gereken önemi ve desteği göstermemesidir. 64
yıldır ciddi bir değişikliğe uğramayan ve yenilenme çalışmaları sonuçsuz kalan
derleme yasası dikkate alındığında, ikinci nedenin daha güçlü olduğu görünmek-
tedir. Son 35 yıldır üye olmaya çalıştığımız Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırıldı-
ğında; toplumun büyük çoğunluğunun faydalanabildiği halk kütüphaneleri ile
ilgili olarak genelgeden başka herhangi bir yasal düzenlemenin olmadığı da bu
konuya yönelik bakış açısını ortaya koymaktadır.

1983 - 2007 yılları arasında genelde koalisyonlarla iktidara gelen siyasi parti-
lerin parti ve hükümet programlarında yer alan ifadeler, daha önceki dönem-
lerde TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren hükümet programları-
la büyük benzerlikler göstermekte hatta bazılarında aynı ifadeler kullanılmak-

tadır. Bu bağlamda iktidara gelen siyasi partilerin hazırlamış oldukları parti ve hükümet programları, sözü edilen partinin / partilerin iktidarda kalacakları süre içerisinde gerçekleştirecekleri icraatların genel bir içeriği olma özelliğini taşımaları bakımından resmi bir belge niteliğindedirler. Ancak görülmektedir ki, sözü edilen programlar içinde kütüphane, kütüphanecilik, kütüphaneciler, bilgi merkezleri ve benzeri konularda söylenen / yazılan ifadeler, bir sonraki dönem tekrar edilerek veya hiç ele alınmayarak geçirilmiş ve uygulanmamıştır. Böylelikle, 1990'ların başından itibaren ülkemizde tartışılan bilgi toplumu olma çabalarında bu kurumların yeri belirlenmemiş, ağırlık tamamen teknoloji üzerine yoğunlaşmıştır. Bu aynı zamanda teknoloji-bilgi merkezleri-iletişim bileşkesinin de göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Sözü edilen yıllar arasında TBMM'de kabul edilen hükümet programlarının bazılarında yer alan (48. ve 53. Hükümet Programları):

Milletimizin sosyal ve kültürel hayatında önemli rolü olan edebiyat, musiki, resim, folklor, sinema, tiyatro, opera ve balenin desteklenmesi ve geliştirilmesi, kültür ve sanat politikamızın ana hedefi olacaktır", "Milletimizin sosyal ve kültürel hayatında önemli rolü olan edebiyat, musiki, resim, folklor, sinema ve tiyatronun geliştirilmesi kültür ve sanat politikamızın ana hedefi olacaktır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için azami gayret gösterilecektir.

gibi birbirine çok benzeyen ifadeler ile belirlenen kültür ve eğitim politikası içinde, bunların yaygınlaştırılması ve tanıtılması ile ilgili kaynakların bulunduğu bilgi merkezlerinin kullanımının teşvik edilmemesi ayrı bir tartışma konusudur.

Sonuç olarak, 1923 - 1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirmiş olduğu tek partili siyasi yaşam sosyal birer kurum olan farklı türdeki kütüphaneleri de yakından etkilemiştir. Yeni cumhuriyetin yeni kurumları olan kütüphaneler, 1923 - 1939 yılları arası kendisini oluşturan beş temel unsur (bina, kullanıcı, derme, personel ve bütçe) ile birlikte önemli değişimler geçirmiştir. Aslında kütüphaneler bu gelişmelerden aldığı etki ile toplumun ve devletin her kesimi ve kurumu ile bağlantılı bir sosyal / kültürel / eğitim-öğretim kurumu olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle köy enstitüleri ve halkevleri bünyelerinde kurulan kütüphanelerin üzerinde daha fazla durulduğu bir gerçektir. Dönemin siyasi yapısının kütüphaneler aracılığıyla ortaya koyduğu iki temel sonuç vardır; bunlardan ilki, Türk ulusunun 1923'e kadar üretmiş olduğu bilgi ve kültür varlıklarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması, diğeri ise; eğitim - öğretim kurumları bünyesinde açılan kütüphanelerle eğitime, kültürün gelişmesine ve bilginin toplumsallaşmasına katkıda bulunmaktır. Kütüphaneler için 1939 - 1945 yılları arası kütüphanelerin kurulması ve / veya oluşturulması ile ilgili çalışmaların azaldığı, daha çok sınıflama işlemlerinin yürütüldüğü ve halkevleri kütüphanelerinin bu dönem içerisinde önemli gelişmeler gösterdiği görülmektedir. 1946 yılından itibaren ülkemizdeki siyasi yaşamda önemli bir değişim olmuş ve çok partili siyasi yaşama geçilmiştir. Bu dönem sadece hemen

her alanda farklı görüş ve projelerin gündeme gelmesini sağlamamış, aynı zamanda siyasi partiler birçok konu yanında programlarında kütüphanelere de yer vermişlerdir. Ancak ülkemizin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum, uzun süre kütüphanelere olan bakış açısının değişmemesine ya da bu kurumlar üzerine fazla durulamamasına neden olmuştur.

Türkiye'de çağdaşlaşma döneminden itibaren (1839) büyük ölçüde değişmeye başlayan bilgi üretim ve aktarım sistemi, Türkiye'nin sözü edilen yıldan itibaren içinde bulunduğu ekonomik, siyasi, kültürel ve bilimsel değişimler ve geçiş dönemleri ile yakından ilgilidir. Diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de devleti meydana getiren kurumlar arasında bilgi üretimi ile ilgili kurumlar; üniversiteler, teknik okullar, araştırma enstitüleri ve bilim akademileridir. Bu kurumların ürettiği bilgiyi ise; başta kütüphaneler¹³ olmak üzere diğer bilgi merkezleri ve iletişim araçları ile aktarmaktadır. Bu aktarım sürecinde uygulanan kütüphanecilik yöntem ve teknikleri, gereksinim duyulan bilgiye erişimde kolaylığı sağlayıcı ve düşük maliyetli yapısıyla etkin role sahiptir.

Ülkemizde bilgi üretim ve aktarım sistemi, temel olarak iki alanda örgütlenmiştir. Bunlar eğitim ve kültür alanlarıdır. Türkiye'de çağdaşlaşma döneminden (1839) planlı kalkınma dönemine (1963) kadar olan süreç içerisinde sözü edilen konunun bu iki temel alan altında hazırlandığı görülmektedir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde hazırlanan *Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi* (1869), bu nizamnâmeye yapılan ekler, *Tevhîd-i Tadrîsât Kânûnu* (1924) ve 1963'te geçilen *planlı kalkınma* süreci ve kalkınma planları, bilgi üretim ve aktarım unsurlarını bu iki temel alanla bağlantılı hale getirmiştir. Bu belgelerin ortaya konulmasında elbette ki ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve dönemin gereklilikleri göz önünde tutulmuştur. Burada sözü edilen belgeler, dönemin siyasi gücünün bakış açısını yansıttasının yanı sıra hukukî birer kanıt olma niteliği de taşımaktadır. 1839 - 1963 dönemi de ele alındığında Türkiye'nin siyasi yapısında büyük değişikliklerin olduğu bilinmektedir. Bu değişim, yalnızca kronolojik bir değişim süreci değil, çağın gereklilikleri (konjonktür)¹⁴ nedeniyle ortaya çıkan bir reformasyon sürecidir. Ancak özellikle bilgi üretim ve aktarım sistemini meydana getiren unsurlar açısından bakıldığında, istenilen seviyeye erişilemediği de açık bir biçimde görülebilmektedir. Bu olumsuzluklar ne yazık ki daha önce bahsedilen iki temel alan olan eğitim, kültür ve bunlarla yakından ilgili diğer alanlarda göze çarpmaktadır.

13 Çalışmanın konusunu bilgi merkezlerinin bilginin toplumsallaşmasındaki önem ve rolü olması nedeniyle, bilginin toplumsallaşması için kullanılan diğer yöntem ve tekniklere değinilmeyecek sadece, başta kütüphaneler olmak üzere diğer bilgi merkezleri ile olan bağlantılarına yer verilecektir.

14 Bir kurum, kuruluş, olay veya faaliyeti çevreleyen unsur ve şartların tümü. Bkz. Türkçe Sözlük, Ankara, TTK, 2004.

Özellikle 1960 – 1982 yılları arasındaki siyasi yaşam oldukça çalkantılı ve olağanüstü durumlara sahne olmuş, bu nedenle kütüphaneler ve kütüphanecilik konusu hep arka planda ve yüzeysel-basit-tatmin etmeyen çözüm önerileri ile geçiştirilmiştir. Bu dönem içerisinde hazırlanan kalkınma planları, hükümet programları ve parti programları incelendiğinde bu tek düzelik ve yüzeysellik net bir biçimde görülmektedir. Sözü edilen bu program ve planlarda kütüphanelerin sayısal yönden azlığı, coğrafi dağılımındaki bozukluk ve kitap basımındaki azlıktan bahsedilmektedir. Hiçbirinde kütüphanelerin eğitim-kültür ve bilim alanlarında neden ve nasıl kullanılması gerektiği, bilgiye erişimdeki önemleri, bilgi aktarımındaki aracı-kanal olma özellikleri, vatandaşların bu kurumlara neden gereksinim duyduğu ile ilgili hiçbir açıklama yer almamaktadır. İlginçtir, 1968 – 1976 yılları arasında hazırlanan yıllık program ve icra planlarında Milli Kütüphane ile ilgili aynı maddeler ve tedbirler yer almaktadır. Aynı politika, 1990 ve 2000’li yıllarda da devam etmektedir. 1990 – 2008 yılları arasındaki hükümet ve parti programlarında da kütüphanelere eğitim ve / veya kültür başlıkları altında çok sınırlı ve aynı ifadelerle yer verildiği görülmüş ve yıllardır çözülememiş bir sorunun –okuma alışkanlığının– giderilmesinde bir araç olarak kullanılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yaklaşık 60 yıldır aynı sorunlarla karşı karşıya olan kütüphaneler, Türk toplumunun temel sorunlarından etkilenen ve önemini bunların çözülmesi ile ortaya koyacak olan sosyal bir kurum olma özelliğini sürdürmektedir.

Sonuç olarak ülkemizde farklı kesimlere yönelik hizmetler için kurulan kütüphanelerin belirli dönemler içerisinde etkin olduğu ancak özellikle halk kütüphanelerinin 1980’li yılların ortasından itibaren bu etkinliklerini kaybettikleri gözlemlenmektedir. Toplumun bilgilenmesindeki bu etkinliklerini kaybetmelerinde, önceliklerin değişmesi, sosyo-ekonomik dengesizlik, bilgiye erişim için kullanılan araçlardaki tercih, bilgiye olan gereksinimin tanımlanamaması ve bunların çözümünü sağlayacak siyasî irade eksikliği önemli rol oynamaktadır. Bu durum, bilginin toplumsallaşması konusunun sadece kütüphane / kitap sayılarının artırılması ve bütçeden ödenek ayrılması,¹⁵ bilgi hizmetlerinden faydalanmanın ya da bilgi kaynaklarından yararlanmanın pahalı olması ile ilgili olmadığını, daha geniş bir alanı etkilediğini göstermektedir. Bilgi merkezlerinde ne kadar bilgi kaynağının olduğu önemlidir, ancak onların hangi amaçla ve nasıl kullanılacağını öğretmek ve kullanımını sağlamak daha önemlidir. Bunun yanı sıra, insanları bilgisiz bırakmayı ya da yanlış bilgi vermeyi siyasal bir koz

15 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, son altı yılda (2003–2008) kitap alımı için toplam 6.811.105 YTL bütçe ayırmış ve toplam 978.038 adet kitap satın alınmıştır. Bu veriler, 25.04.2008 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uyarınca yapılan 01.05.2005 tarih ve B.16.0.BH1.0.00.00/78151 sayılı bilgi edinme başvurusuna, 23.05.2008 tarihinde elektronik olarak bakanlığa bağlı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü’nce gönderilen cevaptan alınmıştır.

olarak kullanılmamak, her kesimden insana gereksinim duyduğu bilgiyi elde edecek sistemleri kurmak ve işletmek, sosyal-demokratik-hukuk devleti modelinin en temel görevlerindedir. Üretilen bilginin ve bilgi kaynaklarının halka aktarılması ve geri bildiriminin alınması da bu görev içerisinde yer almalı ve buna önem verilerek, bilginin aktarılması için de sadece görsel kitle iletişim araçları tercih edilmemelidir.

Kaynakça

- Alpay, M. (1976). *Harf devriminin kütüphanelere yansması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- CHP 1945 yılında Halkevleri ve Halkodaları. (1946). Ankara: [yayl.y.].
- CHP 1946 yılında Halkevleri ve Halkodaları. (1947). Ankara: [yayl.y.].
- CHP Halkevleri – Halkodaları 1932–1942. (1942). [Ankara]: [yayl.y.].
- CHP Halkevleri ve Halkodaları 1944. (1945). Ankara: [yayl.y.].
- CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1940 çalışmaları. (1941). [Ankara]: Ulus Matbaası.
- CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1941 çalışmaları. (1942). [Ankara]: Ulus Matbaası.
- Çeçen, A. (2000). *Atatürk’ün kültür kurumu: halkevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Darülfünun kütüphane memuru Sabri Bey’in görevine bir yıl daha devam etmesi. (1930). DAGM. CADB., 30.18.1.2. / 13.55.19, 10.08.1930.
- Darülfünun Kütüphanesi memurlarından Ali Sabri Bey’in, yazma kitapların tasnifinde uzman eleman olması sebebiyle, yaş haddine bakılmaksızın görevine devamının sağlanması. (1927). DAGM. CADB., 30.18.1.1. / 26.64.3, 20.11.1927.
- Ersoy, O. (1966). *Halk kütüphaneleri üzerine bir araştırma*. Ankara: Güven Matbaası.
- Halkevleri’nin doğuşu*. (1971). Ankara: Halkevleri Genel Merkez Yayını.
- İşık, M. (2000). *İletişimden kitle iletişime*. Konya: Mikro Yayıncılık.
- İlkokul programı 1926–1961*. (1962). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- İstatistik göstergeler: Statistical indicators 1923–2006*. (2006). Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf adresinden 06.07.2009 tarihinde erişildi.
- İstatistiklerle Türkiye: Turkey in statistics 2006*. (2006). Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.
- Keseroğlu, H. (1989). *Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti’nde durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Kültür istatistikleri: Cultural statistics 2005*. (2007). Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.
- Kütüphane türüne göre kütüphane, kitap ve kitapdışı materyal sayısı*, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=15&ust_id=5 adresinden 08.07.2009 tarihinde erişildi.
- Kütüphane türüne göre kütüphaneden yararlanan kişi, kayıtlı üye sayısı, 1997–2006*. (2008). http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=15&ust_id=5 adresinden 08.07.2009 tarihinde erişildi.
- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü 2007 Yılı İstatistikleri 1997–2006*. (2007). <http://www.kygm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF0D262A49C727F232>

- C312D1DD2E9EA986 adresinden 07.06.2009 tarihinde erişildi.
- Kütüphanelerle toplumun kaynaştırılması ile ilgili yapılan çalışmalar. (2007).
<http://kygm.kultur.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF4497A73B597516EAC112613E4DF20E8E> adresinden 07.07.2009 tarihinde erişildi.
- Oldroyd, P. (1994). Kırsal kesimlerde halk kütüphanesi hizmetlerinin yaygınlaştırılması. Çev: Neslihan Uraz. *Türk Kütüphaneciliği* 8 (1), 47-58.
- Soysal, Ö. (1969a). *Türkiye’de okul kütüphanesi*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Soysal, Ö. (1969b). *Çağdaş eğitim ve Türkiye’de okul kütüphanesi*. Ankara: Güven Matbaası.
- T.C. Anayasası. (2006). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun. (1928). T.C. Resmi Gazete (1030, 3.11.1928).
- Yaş haddinden emekliliği gelen Kastamonu Memleket Kütüphanesi memuru Hafız Nuri’nin, bir yıl daha göreve devamı. (1932). 30.18.1.2 /32.78..7, 19.12.1932.
- Yedinci Büyük Kurultay’da Halkevleri ve Halkodaları. (1947). *Ülkü Halkevleri Dergisi*. 1 (12), 17-21.
- Yılmaz, B. (1996). *Halk kütüphanesi kullanımı: sosyo-ekonomik bir çözümleme*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Yılmaz, B. (1998). Halk kütüphaneleri-okul kütüphaneleri arasında işbirliği ve Türkiye’de durum. *Türk Kütüphaneciliği*. 12 (2), 110-130.

Ekler

Yıllar	Halkevi	Halkodaları	Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı
1932	14 (14)	--	--	--
1933	55 (41)	--	59.444	149.949
1934	80 (25)	--	87.177	428.274
1935	103 (23)	--	106.551	624.727
1936	136 (33)	--	122.809	874.656
1937	167 (31)	--	129.362	1.590.000
1938	210 (43)	--	185.752	1.909.910
1939	373 (163)	--	356.689	2.030.761
1940	379 (6)	141 (57)	412.176	2.461.813
1941	383 (4)	198 (19)	450.000	2.600.000
1942	389 (5)	217 (14)	409.273 (252 Halkevinin raporundan)	3.258.812 (252 Halkevinin raporundan)
1943	394 (12)	231 (134)	464.420 (230 çeşit kitaptan alınan 55.147 nüsha kitap)	--
1944	406 (32)	365 (2323)	551.920 (450 kitaptan alınan 87.500 nüsha kitap)	--
1945	438 (17)	2688 (1380)	611.920 (414 kitaptan alınan 60.000 nüsha kitap)	--
1946	455 (8)	4068 (102)	638.183 (168 kitaptan alınan 26.263 nüsha kitap)	--
1947	463 (16)	4170 (610)	1.000.000	--
1948	479 (18)	4730 (50)	--	--
1949	487 (5)	4780	--	--
1950	492	--	--	--
1951	--	--	--	--

Tablo-1 Halkevierindeki kitap ve okuyucu sayıları

Bkz. CHP Halkevieri - Halkodaları 1932-1942, Ankara, s. 21; Halkevierinin 1933 Senesi Faaliyet Raporu Hülusalari, Ankara, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1934, s. 202; Halkevierinin 1934 Senesi Faaliyet Raporu Hülusalari, Ankara, Ulus Matbaası, 1935, s. 204; Halkevierinin 1935 Senesi Faaliyet Raporu Hülusalari, Ankara, Ulus Matbaası, 1936, ss. 199-200; CHP Halkevieri ve Halkodalarının 1940 Çalışmaları, Ankara, Ulus Matbaası, 1941, s. 75; CHP Halkevieri ve Halkodalarının 1941 Çalışmaları, Ankara, Ulus Matbaası, 1942, ss. 4, 14; 1943 CHP Halkevieri ve Halkodaları, Ankara, Ulus Matbaası, 1944, ss. 9-10; CHP Halkevieri ve Halkodaları 1944, Ankara, [yayl.y.], ss. 9-11; CHP 1945 Yılında Halkevieri ve Halkodaları, Ankara, [yayl.y.], 1946, s. 22; CHP 1946 Yılında Halkevieri ve Halkodaları, Ankara, [yayl.y.], 1947, ss. 15, 20.

1947 yılı da dâhil olmak üzere 1944, 1945 ve 1946'da toplam 699 eserden 500.015 adet kitap alınmıştır. Bu bilgiye göre, 1947 yılında halkevierindeki kitap sayısı yaklaşık 1.000.000 olmalıdır. Bkz. Yedinci Büyük Kurultay'da Halkevieri ve Halkodaları, Ülkü Halkevieri Dergisi, 1, 12, 1947, s. 18.

Yıl	Halk Kütüphanesi Sayısı	Kitap Sayısı	Kullanıcı Sayısı
1923	89	270.424	674.986
1928	85	386.582	826.059
1930	90	435.885	531.613
1935	83	517.393	465.544
1940	61	702.060	808.087
1945	78	876.701	1.039.872
1950	129	1.205.468	1.334.525
1955	152	1.369.760	
1960			

Tablo-2 Halk Kütüphaneleri, kitap ve okuyucu sayıları

Bkz. *Kültür İstatistikleri: Cultural Statistics 2005*, Ankara, TÜİK, 2007, ss. 48-73; *Kütüphane türüne göre kütüphaneden yararlanan kişi, kayıtlı üye sayısı, 1997-2006*, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=15&ust_id=5; *Kütüphane türüne göre kütüphane, kitap ve kitap dışı materyal sayısı 1997-2006*, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=15&ust_id=5; *İstatistiklerle Türkiye: Turkey in Statistics 2006*, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2006, s. 21; *Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü 2007 Yılı İstatistikleri*, <http://www.kygm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F889233CFF0D262A49C727F232C312D1DD2E9EA986>; *Kütüphanelerle Toplumun Kaynaştırılması İle İlgili Yapılan Çalışmalar*, <http://kygm.kultur.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF4497A73B597516EAC112613E4DF20E8E>; *İstatistik Göstergeler: Statistical Indicators 1923-2006*, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2006, http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, s. 83.